

LA REVOLUCIÓ RUSSA I CATALUNYA

Josep Puigsech Farràs

Eumo Editorial

© 2017, Josep Puigsech Farràs

© d'aquesta edició:

Eumo Editorial. C. de Perot Rocaguinarda, 17. 08500 Vic
www.eumoeditorial.com - eumoeditorial@eumoeditorial.com

—Eumo és l'editorial de la UVic-UCC—

Primera edició: març de 2017

Disseny de la coberta: Marta Prat

Maquetació: ebc, serveis editorials

Imprès a Romanyà Valls

Dipòsit legal: B 3155-2017

ISBN: 978-84-9766-589-6

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).

Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Presentació	9
1. La Revolució dels maximalistes arriba a Catalunya	19
Pocques notícies i poc clares de la Revolució dels maximalistes, però molts detractors	23
La Revolució dels maximalistes també té alguns seguidors	50
Les primeres adhesions institucionals a la Revolució dels maximalistes i el naixement de la primera generació de comunistes catalans	67
L'impacte social de la Revolució dels maximalistes: vagues i altres conflictes sense arribar al grau de revolució	90
Notes	98
2. La Revolució dels comunistes té un efecte crida a Catalunya	105
Andreu Nin. El cas català en majúscules	107
El cercle separatista català davant les potencialitats derivades de la Revolució dels comunistes: el paradigma de Macià	121
Els socialistes catalanistes es desperten tard i de forma ambivalent	134
Viatgers catalans a la pàtria de la Revolució dels comunistes: Josep Pla, Eugeni Xammar i uns quants més	140
Notes	164

3. La llarga ombra de la Revolució Russa durant els anys republicans	169
Estirant el fil dels viatgers catalans: Carles Pi i Sunyer i Antoni Rovira i Virgili	171
De la segona generació de comunistes catalans a la tercera	181
Un vell bolxevic i un vaixell, primeres materialitzacions de la Revolució Russa a Catalunya	200
L'èxtasi del XIX aniversari de la Revolució Russa: 7 de novembre de 1936	216
Un salt més cap endavant: la Revolució Russa estableix lligams institucionals amb la Generalitat de Catalunya i la intel·lectualitat catalana	226
El punt final a la Revolució Russa i Catalunya	240
<i>Notes</i>	244
4. Epíleg. Un bagatge per a la història de Catalunya?	251

PRESENTACIÓ

El centenari de la Revolució Russa donarà lloc a moltes obres que analitzaran aquest esdeveniment i reflexionaran sobre la realitat i l'impacte d'un procés revolucionari que no només va marcar el present i el futur de Rússia a partir de la nit del 6 al 7 de novembre de 1917 (del 25 al 26 d'octubre de 1917 segons l'antic calendari rus) sinó també el de tot Europa i el món. El triomf i la posterior consolidació de la Revolució Russa, en el marc d'una guerra civil i amb el posterior aïllament internacional d'una Rússia soviètica, que esdevenia Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS) el 1922 amb la incorporació de diferents territoris i nacions que havien format part de l'antic Imperi rus, suposaren la supervivència d'un nou tipus d'estat a Rússia, a Europa i al món: un estat socialista que havia d'evolucionar cap al comunisme. Deixant de banda la discussió sobre quin va ser el grau de continuïtat i quins foren els punts d'unió i de trencament entre la Revolució Russa del novembre de 1917 i els primers anys revolucionaris amb la posterior deriva estalinista, d'allò de què no hi ha cap mena de dubte és del fet que l'URSS esdevingué una protagonista principal de la Segona Guerra Mundial. I arran de la seva victòria en aquest conflicte armat trencà l'aïllament internacional i esdevingué un dels dos actors principals de la Guerra Freda a partir de 1945 —no oblidem que aquesta s'inicià amb el llançament de les bombes atòmiques sobre Hiroshima i Nagasaki per part dels EUA en una acció propera a les costes de l'URSS i que amenaçava els soviètics amb la constatació que els EUA disposaven d'una nova arma de destrucció i que la podien utilitzar contra la població civil. L'URSS controlà gran part del centre i de l'est d'Europa i fomentà l'expansió del model soviètic arreu del món. Dissensions internes

al marge, l'URSS perdé la Guerra Freda el 1991 i amb ella perdia l'herència que havia suposat la Revolució Russa.

El món de la Revolució Russa no arribà només a tots els estats europeus, sinó també als territoris sense estat propi dins del vell continent. Catalunya en fou un dels millors exemples. I per aquest motiu proposem aquí una anàlisi i reflexió sobre la Revolució Russa i Catalunya. La franja cronològica que resulta d'aquesta lògica és molt clara: parteix de la dinàmica interna russa, la Revolució del novembre de 1917, per resseguir els punts de connexió que s'establiren amb la realitat catalana, que efectivament hi van ser, i foren més amplis i intensos d'allò que potser es podria pensar. Durant la dècada dels anys vint i la primera meitat de la dels trenta continuà aquesta dinàmica en una línia ascendent, i el seu punt culminant s'assolí durant els anys de la Guerra Civil a Catalunya. La cronologia catalana, en aquest cas, marcaria el límit de tancament. L'arribada del franquisme suposà el tall amb la dinàmica que s'havia viscut entre el novembre de 1917 i el febrer de 1939 a Catalunya. Per aquest motiu, aquesta obra delimita la seva cronologia a aquests anys.

Reconstruir la relació entre la Revolució Russa i Catalunya no resulta fàcil des d'un punt de vista documental. La més que limitada disponibilitat de fonts primàries catalanes és un comú denominador de tot aquest període. Amb tot, això es compensa parcialment per la riquesa de les fonts hemerogràfiques, així com de les memòries de molts d'aquells catalans que formaren part d'aquesta relació. Per altra banda, les fonts primàries russes constitueixen una altra via per reconstruir tots aquells anys, encara que tanmateix estigueren lligades a dos àmbits concrets atesa la consideració russosoviètica que el cas català no era el cas d'un estat europeu i, per tant, formava part, i de forma secundària, de la dinàmica estatal espanyola. L'esfera del moviment comunista internacional, per la via de la III Internacional o Internacional Comunista, i l'esfera de les relacions culturals i propagandístiques són els dos camins que ens obren les fonts arxivístiques russes, i especialment en els anys de la Guerra Civil espanyola. Diferents aportacions bibliogràfiques han partit d'aquestes fonts i ara en recollim una bona part dels seus resultats.

En el primer capítol d'aquest llibre hem constatat que les primeres notícies sobre la Revolució Russa que arribaren a Catalunya foren quasi immediates als esdeveniments de Petrograd però, al mateix temps, poc concises. Ara bé, això no suposà cap impediment perquè quasi automàticament es generés un estat d'opinió entre nombroses forces polítiques, sindicals i socials a Catalunya sobre els esdeveniments de la llunyana Rússia. El període comprès entre el novembre i el desembre de 1917 va ser ric, molt ric, a l'hora de generar un estat d'opinió sobre allò que des de tots els punts de vista es veié com la *Revolució dels maximalistes*. La majoria en foren detractors. Fins i tot entre aquells sectors que, a priori, es podria pensar que podien tenir algun tipus d'empatia envers aquella revolució. Només una minoria s'hi mostraren favorables, encara que això es compensava pel fet que es tractava del sector amb més força dins de l'obrerisme català. El context de la Primera Guerra Mundial marcà profundament l'adopció d'aquestes posicions crítiques i distants envers la Revolució dels maximalistes, com també les favorables. Un altre factor que hi havia al darrere fou la dimensió ideològica de la Revolució, que en aquest cas fou fuetejada duríssimament per l'elit política i social catalana. Ara bé, a partir de 1918 s'inicià una travessia pel desert, arran de la informació cada cop més limitada que arribava des de Rússia i dels temors que el poc que n'arribava no era precisament gaire rigorós, ja que passava pels filtres d'unes agències i governs europeus que estaven enfrontats obertament amb el país de la Revolució dels maximalistes.

Aquest estancament tindria un punt d'inflexió a partir de l'inici del 1919, concretament a partir dels mesos de febrer i març. El naixement de la III Internacional o Internacional Comunista el març d'aquell any reactivà la relació i forçà una aposta d'identificació absoluta amb la Revolució dels maximalistes. La III Internacional clarificà, sense marge de dubte, quina havia estat l'essència de la Revolució del novembre de 1917: una revolució comunista. Partint d'aquesta premissa, s'obriren les portes per dur a terme no només la identificació ideològica amb la Revolució, sinó també un lligam institucional amb ella. El resultat seria una triple adhesió des de Catalunya, duta a terme per forces anarquis-

tes, per altres de procedència socialista i també per republicans liberals nacionalistes. La imatge de transformació política i social que proposava la Revolució els enlluernà a tots ells. De les dues primeres en sorgiria el naixement dels primers comunistes a Catalunya i, després, dels primers partits comunistes catalans. I ho diem en plural perquè fou així: n'hi hagué més d'un. Certament, la quantitat dels primers comunistes catalans fou molt reduïda, en alguns casos no arribà ni al centenar de membres. Tanmateix, la seva simple existència demostra que a Catalunya hi hagué un grup de gent que estigué disposada a seguir el camí iniciat per la Revolució dels maximalistes. Creien en aquests valors de forma sincera i en el projecte que s'obria davant seu. Altres, però, se'n desmarcaren. Tanmateix, el debat existí en tots els casos.

Aquesta diversitat de procedències, així com la pluralitat de formacions comunistes que existiren a Catalunya, demostra que el moviment comunista internacional va ser alguna cosa més que un moviment creat artificialment des de la III Internacional. Existia un substrat propi a Catalunya, marcat per una tradició de lluita social i política, que venia de molt abans que es produís la Revolució Russa, i que connectà amb els plantejaments de la III Internacional. El naixement del comunisme català ja fou diferencial en alguns aspectes respecte al de la resta d'Espanya. Els comunistes catalans buscaren una autonomia respecte a la direcció estatal espanyola, no exempta de discrepàncies amb ella, o, en altres casos, formaren directament un partit independent català sense cap tipus de lligam ni referent amb la resta d'Espanya.

El naixement de la III Internacional situà la relació entre la Revolució dels maximalistes i Catalunya en un camp de dimensió política que, com hem vist, seria divers i donaria lloc a diferents vies de contacte i de desenvolupament. Tanmateix, aquesta dimensió política no seria l'única que es produiria. Al seu costat n'hi hagué una altra, la dimensió social. L'onada de vagues i conflictivitat social que es visqué a Catalunya a partir del febrer de 1919 tingué en la referència de la Revolució dels maximalistes un element que ajudà a potenciar-la. Vagues com les de La Canadenc a simbolitzaren perfectament aquesta vessant. Tanmateix, mai no acabaren d'arribar a ser una revolució, si bé ajudaren a sacse-

jar encara més el context de lluites socials a Catalunya. Les xifres de la conflictivitat social a Catalunya durant aquells anys així ho demostren.

El segon capítol d'aquesta obra evidencia com durant els anys vint la *Revolució dels comunistes*, ja que ara s'havia passat a identificar així, tingué un efecte crida a Catalunya, que portà alguns catalans a establir-s'hi, a entrar-hi en contacte o a voler conèixer la Rússia comunista o, posteriorment, l'URSS. Aquest fet generaria unes noves coordenades en la relació que s'havia establert entre la Revolució Russa i Catalunya a partir del novembre de 1917. Algunes s'afegirien a les ja existents i ampliarien així un camp concret. Altres, en canvi, farien acte de presència per primera vegada i hi aportarien una nova dimensió.

Per una banda, trobarem la presència d'un català, com serà el cas d'Andreu Nin, en els òrgans de direcció de l'aparell internacionalista sorgit de la Revolució dels comunistes, on tindria un paper decisiu. Aparentment es tractava d'una imatge inimaginable el novembre de 1917, quan a Catalunya es reberen les primeres notícies de la Revolució. Però es va donar. Aquest paper de Nin ampliava la dimensió política que la Revolució dels comunistes havia tingut a Catalunya arran de la creació de la III Internacional. I també, encara que amb una altra perspectiva, la dimensió del separatisme català. Es tractava d'un nou protagonista que s'afegia a aquesta relació. El separatisme cercaria a Moscou aquell suport internacional tan anhelat i refusat a escala europea i mundial que, tanmateix, tindria la mateixa resposta des de la capital soviètica. Francesc Macià en seria l'exponent. Era una realitat que demostrava com l'internacionalisme comunista apostava per l'alliberament de les nacions oprimides en termes teòrics, però que ja es feia més complicat quan havia de baixar al camp pràctic perquè hi havia una discussió de fons: què s'entenia per nacions oprimides? Ara bé, hem de tenir present que malgrat que Nin ocupà un càrrec d'alt nivell en l'aparell internacionalista — secretari general adjunt —, aquest no ho era en el marc de la III Internacional, que estava considerada l'estrella del projecte internacionalista, sinó que ho era en el camp de la Internacional Sindical Roja, és a dir, la germana pobre de la III Internacional. Per la seva part, Macià fracas-

sà estrepitosament en el seu projecte per assolir el suport de l'internacionalisme comunista per a la causa separatista catalana.

La dimensió política arribaria també amb uns nousvinguts que arribaven tard a aquesta pel·lícula, però que exercirien unes anàlisis sobre la Revolució dels comunistes i l'URSS notablement lúcides. Es complia la màxima que des de fora tot es veu més clar. Detectaren la rellevància de la Revolució dels comunistes però, al mateix temps, la deriva en la qual es trobava l'URSS amb la creixent figura d'un Iossif Stalin que ben poc tenia a veure amb el projecte de 1917. I també pogueren identificar elements de distorsió, i directament errades, en el procés que conduïa de 1917 cap endavant. Tanmateix, els pesaria la comoditat de criticar sense haver predicat amb l'exemple. Resultava molt fàcil criticar el que s'havia fet a Rússia i l'URSS i com s'havia fet, però ells no havien pogut començar un projecte com el de 1917 a Catalunya. No tenien, ni tindrien, la base social per fer-ho. I, per cert, el fet de centrar totes les responsabilitats només en factors interns, obviant les pressions que havien rebut els revolucionaris russos des de dins del país i en l'àmbit internacional, era una manera de desenfocar una anàlisi que pretenien que fos neutral.

El camp cultural i intel·lectual es convertí en la gran novetat en la relació de la Revolució dels comunistes i Catalunya durant els anys vint. També semblava una imatge inimaginable el novembre de 1917. I més encara si tenim present que qui l'acabaria protagonitzant no serien figures situades en l'esfera del comunisme o del moviment obrerista, sinó figures que tenien una visió del món notablement diferent, com Josep Pla, Eugeni Xammar, Jaume Pi i Sunyer, Ferran Valls i Taberner o Francesc Blasi. Dues reputades figures de les lletres catalanes, així com destacats membres de l'àmbit cultural i associatiu català, decidiren trepitjar la terra de la Revolució dels comunistes per veure amb els seus ulls què havia suposat i suposava aquella revolució. Més endavant tres viatgers més, lligats en general a l'esfera cultural, ampliarien aquesta vessant en la relació entre la Revolució i Catalunya.

Cal tenir en compte que la franja dels anys vint marcà una evolució general sobre aquella revolució com a subjecte individualitzat. Es tractava d'una qüestió cronològica i de context.

Cronològica, perquè a mesura que avançava la distància temporal respecte al novembre de 1917 s'anava difuminant, lentament, el protagonisme directe d'aquesta revolució, que, òbviament, s'anava veient més llunyana en el temps. De context, perquè el projecte d'expansió de la Revolució Russa arreu d'Europa havia quedat frustrat després dels fracassos insurreccionals esdevinguts, entre d'altres llocs, a Alemanya — amb els espartaquistes —, a Hongria — amb Béla Kun — o a la mateixa Polònia — amb el fracàs de l'entrada de l'Exèrcit Roig a Varsòvia. Per tot això, el concepte de *revolució* anà perdent força en el context europeu i, també, en el català, que a partir de 1923 i fins a 1931 viuria un cicle dictatorial que jugava en contra de qualsevol intent revolucionari.

El tercer capítol constata com aquesta tendència que venia marcada des de 1921 es mantindrà en bona mesura fins al juliol de 1936. El camí marcat anys abans es mantindria només amb alguna novetat, com el desenvolupament del comunisme heterodox, que a Catalunya viuria una situació ben singular. Tanmateix, l'inici de la Guerra Civil espanyola a Catalunya el 19 de juliol de 1936 marcarà un canvi abrupte en la relació que s'havia mantingut en aquells darrers anys. El context català, amb l'eclosió d'un ampli procés revolucionari a la rereguarda, on cada força política i sindical l'interpretava i apostava per un model revolucionari en funció de les seves necessitats, reactivarà la validesa del concepte de *revolució*. El context català, per tant, ara jugarà a favor de la recuperació de la figura de la Revolució Russa com un subjecte propi, de primer nivell. Una Revolució Russa que ara ja passà a ser definida genèricament, precisament, com a *Revolució Russa*. Serà sempre reinterpretada en funció de les necessitats del present i, de fet, es convertirà en una manera indirecta de fer política. Com a derivació d'aquesta efusió revolucionària s'establiran relacions institucionals entre el màxim òrgan de representativitat nacional català, la Generalitat, i l'URSS, cosa que donarà lloc a una dinàmica que era inimaginable el novembre de 1917. I per si tot això no fos suficient, la Revolució Russa es reactivarà a Catalunya amb el naixement del Partit Socialista Unificat de Catalunya i del Partit Obrer d'Unificació Marxista, uns mesos abans. Ambdues formacions es consideraven filles de la Revolució Russa.

L'URSS ajudarà en tot aquest ambient. Ajudarà al fet que molts catalans personifiquin la Revolució Russa amb Vladímir Antonov-Ovseenko, la figura que havia encapçalat l'acció del Comitè Militar Revolucionari a Petrograd la nit del 6 al 7 de novembre de 1917 i que entre l'1 d'octubre de 1936 i el setembre de 1937 exercirà com a cònsol de l'URSS a Barcelona. L'arribada d'un vaixell de càrrega, el *Zirianin*, el 14 d'octubre de 1936 esdevindrà la segona materialització de la Revolució Russa per a molts catalans. L'ambient d'eufòria es traduirà en uns espectaculars actes commemoratius del XIX aniversari de la Revolució Russa que se celebraran a Barcelona. La unitat de les forces polítiques i sindicals i la unitat institucional i de l'associacionisme civil en formaran part, però també serà l'inici de la persecució contra el comunisme heterodox. Dues cares d'una mateixa moneda. Una moneda que començà a perdre força el 1937, i encara més el 1938. El XXI aniversari de la Revolució Russa passaria pràcticament inadvertit a Catalunya. La guerra s'estava perdent de forma irremeiable i això pesava molt. Massa. El cicle iniciat el novembre de 1917 estava arribant a la seva finalització. El febrer de 1939 era a tocar.

Així doncs, el quart capítol constata, a mode d'epíleg, com la Revolució dels maximalistes, la Revolució dels comunistes o la Revolució Russa sintetitzen en un parell de paraules aquesta rica relació temàtica i cronològica, pràcticament vint-i-dos anys d'una relació que, sense cap mena de dubte, fou dinàmica i exponencial. Dinàmica, perquè en cap cas no es tractà d'un esdeveniment que primer fou vist i que després arribà a casa nostra d'una forma fixa i sense capacitat d'evolucionar. Ben al contrari. La Revolució i Catalunya teixiren una dinàmica marcada per la constant evolució. La Revolució Russa formà part de la realitat catalana entre el 1917 i el 1939. Sense ella, res no hauria estat igual a Catalunya. I això s'ha de tenir present. Sense el naixement de les primeres agrupacions comunistes a Catalunya no s'hauria pogut materialitzar la realitat que es visqué a Catalunya durant la Guerra Civil, o en tot cas s'hauria fet de manera molt diferent. Per altra banda, la relació entre la Revolució Russa i Catalunya, com tot procés històric, estigué determinada pel marc canviant de la dinàmica nacional i internacional. Res no hauria estat igual sense el

marc europeu del final de la Primera Guerra Mundial i el món d'entreguerres, com tampoc sense la Catalunya del final de la Restauració, la dictadura de Primo de Rivera i la posterior etapa republicana, Guerra Civil inclosa. I això sense deixar de banda la Guerra Civil russa, el naixement de l'URSS i la deriva estalinista de l'Estat soviètic, tots ells factors determinants claus que s'interrelacionaren per donar lloc a etapes de menor i major intensitat en aquesta relació entre la Revolució Russa i Catalunya.

En definitiva, la Revolució Russa no fou un simple bagatge més per a la història de Catalunya. Fou un dels bagatges en singular. La seva evidència es produí durant els anys de la Guerra Civil, sens dubte l'etapa més determinant de la història catalana del segle xx.

Finalment, no voldria deixar passar l'ocasió d'agrair la confiança que des d'Eumo Editorial s'ha dipositat en aquesta obra, una editorial amb la qual he tingut la sort de poder tornar a coincidir després d'uns quants anys i que em va obrir les portes d'aquest món de la història. Agraïment també per al Ministerio de Ciencia e Innovación i als companys del meu grup d'investigació que, a través del projecte HAR2014-53498 titulat «Culturas políticas, movilización y violencia en España, 1930-1950», han fet que el treball d'aquest llibre hagi estat possible. I, finalment, agraïments per a aquelles persones que hom sempre sap que té al seu costat, que no li fallaran i que han vist com dia a dia aquesta obra anava agafant cos. No cal dir-ne noms ni cognoms. Elles saben perfectament qui són.